

Een analyse van de toekomstroman C.R. 133 van Maurits Dekker

An analysis of utopian novel C.R. 133 by Maurits Dekker

*C.R. 133 is een utopische toekomstroman geschreven door Maurits Dekker. Aan de hand van *Autoritarian fictions* van Susan Suleiman is onderzocht of deze roman voldoet aan de kenmerken van een roman à these. Volgens de definitie van Suleiman is een roman à these ofwel tendensroman een roman die als doel heeft zijn lezers te laten zien dat een bepaalde politieke, filosofische of religieuze ideologie de enige juiste is. Uit dit onderzoek is gebleken dat C.R. 133 te ingewikkeld en genuanceerd is om te voldoen aan de kenmerken van een tendensroman. De roman voldoet niet of slechts deels aan de kenmerken van Suleiman.*

Naam	Djuna Bánki (4625463)
Begeleider	Rob van de Schoor
Datum	19-6-2019

1. Inleiding

Vanaf de 18^e eeuw begon de toekomstroman op te komen in Nederland (Bork, van, Delabastita, Gorp, van, Verkruijsse. & Vis, 2012). Deze romans gingen over allerlei onderwerpen zoals politieke ideologieën, de inrichting van het gezinsleven of het geloof. De romans speelden zich af in het toekomstige Nederland maar ook in fictieve landen en steden. De toekomstromans waren in de 18^e en 19^e eeuw veelal utopisch van aard: de verhalen beschreven een ideale samenleving. Door de opkomst van het socialisme en communisme werd er veel nagedacht over de perfecte staat en dit uitte zich ook in de literatuur. Na de Eerste Wereldoorlog kregen de toekomstroman steeds meer een dystopisch karakter, nu werden vooral ontspoorde staten beschreven. Dit kwam door de vestiging van totalitair-politieke stelsels zoals in Duitsland. Deze boeken hadden een waarschuwend karakter.

Maurits Dekker is schrijver van een toekomstroman die tot de laatste categorie behoort, *C.R. 133* (Lammers, 2013). Zijn oeuvre kenmerkt zich door zijn socialistische sympathieën, die vaak terugkomen in zijn romans. Zijn werk is nooit met groot enthousiasme ontvangen, iets waar hij zelf erg veel moeite mee had. Hij heeft dan ook geen groot oeuvre nagelaten waar men het nu nog over heeft. *C.R. 133*, uitgekomen in 1926, is toch een interessant boek. Dit is een toekomstroman met een politieke inslag. Het verhaal speelt zich af in 3100. De samenleving is veranderd in een onmenselijke wereld door invloed van de mechanisering en het kapitalisme. C.R. 133 is een arbeider die hogerop komt in de klassenmaatschappij en wordt omgedoopt tot Jozua. Hij wil zijn eigen leven verbeteren en probeert daarom de maatschappij te veranderen. Hij komt in contact met ingenieur Don, die verpest is door de mechanisatie van de maatschappij en die heel andere belangen heeft dan Jozua. Door het hele boek heen schemert het socialisme, de opstand van de arbeiders en de slechte kant van de industrialisatie. Hierdoor lijkt de roman tot het genre van de roman à thèse te behoren. Volgens het Algemeen letterkundig lexicon is een roman à thèse ofwel een tendensroman 'literatuur waarvan het uiteindelijk belang niet in de eerste plaats ligt in de literatuur als zodanig, maar daarbuiten. Tendensliteratuur wordt daarbij gezien als middel tot politieke, sociale, religieuze of morele emancipatie (...)' (Bork, van et al., 2012). *C.R. 133* lijkt op het eerste gezicht op een roman à thèse. De vraag die daarom in deze scriptie centraal staat, is: *Voldoet C.R. 133 aan de kenmerken van een roman à thèse?*

Wanneer *C.R. 133* een roman à thèse is, zal er één normatief standpunt te vinden zijn in de roman; als het een ander soort roman is, zullen er waarschijnlijk meerdere normatieve standpunten in voorkomen. Door middel van een normatieve analyse zal hier een antwoord op gegeven worden.

Allereerst wordt de analysemethode toegelicht. Voor de analyse zullen de kenmerken gebruikt worden die Susan Suleiman in *Autoritarian Fictions* (1993) uiteenzet. Dan volgt de analyse van uitspraken en gedragingen van de twee belangrijkste personages. Ten slotte wordt er een antwoord op de onderzoeksvraag gegeven en zullen de normatieve standpunten beschreven worden.

2. Methode

In dit hoofdstuk wordt de analysemethode toegelicht. De kenmerken van Suleiman (1993) van een roman à thèse worden geoperationaliseerd om ze bruikbaar te maken voor *C.R. 133*.

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag, zal gebruik worden gemaakt van het boek *Authoritarian Fictions* (1993) van Susan Rubin Suleiman. In dit boek beschrijft zij de roman à thèse als genre aan de hand van verschillende voorbeelden. Suleimans definitie van een roman à thèse luidt als volgt:

a roman à thèse is a novel written in the realistic mode (that is, based on an aesthetic of verisimilitude and representation), which signals itself to the reader as primarily didactic in intent, seeking to demonstrate the validity of a political, philosophical, or religious doctrine.

Met andere woorden; een roman à thèse ofwel tendensroman is een roman die als doel heeft zijn lezers te laten zien dat een bepaalde politieke, filosofische of religieuze ideologie de enige juiste is. Een roman à thèse is realistisch geschreven, de lezer zal zaken herkennen uit de wereld in de roman en kan zich hierin verplaatsen. Een roman à thèse heeft een didactisch doel, de roman wil de lezer leren over de enige juiste ideologie die voorkomt in het boek. Suleiman heeft de kenmerken van een roman à thèse uiteengezet. Deze kenmerken zullen uitgelegd worden en toegespitst worden op *C.R. 133*, zodat deze te gebruiken zijn om de onderzoeksvraag te beantwoorden.

De voorwaarde waaraan een roman moet voldoen om een roman à thèse genoemd te kunnen worden, is dat het verhaal primair didactisch en indoctrinerend is.¹ Met andere woorden, de roman à thèse leert de lezer over een bepaalde ideologie en wil tegelijkertijd dat de lezer deze ideologie gaat navolgen. Na het lezen van een dergelijke roman zal de lezer dus veel weten over de ideologie en het ermee eens zijn dat die bepaalde ideologie de enige juiste is. Om dit te kunnen bepalen voor *C.R. 133* zal er gekeken worden in hoeverre er nadruk gelegd wordt op één duidelijke politieke ideologie.

Een ander kenmerk van een roman à thèse is het voorkomen van redundantie.² Dit betekent nadrukkelijke herhaling en houdt in dat bepaalde aspecten in de tekst benadrukken die de schrijver belangrijk acht. De bedoeling van redundantie in een roman is om ambiguïteit te voorkomen. Als een bepaalde overtuiging continu herhaald wordt in een boek, zal dit voor helderheid zorgen. De lezer vat de overtuiging exact op zoals de schrijver bedoeld heeft. Om deze ondubbelzinnigheid te garanderen, moet de roman à thèse realistisch zijn en moet de lezer zich in de roman kunnen verplaatsen.³ In het geval van *C.R. 133* zal bekeken worden of Jozua en Don hun standpunten veel herhalen. Belangrijk hierbij is dat die herhaalde standpunten hetzelfde blijven. Als deze gedurende het verhaal een andere richting opgaan, is er ambiguïteit en dat kan niet voorkomen in een roman à thèse.

De roman à thèse beschrijft een ondubbelzinnig, dualistisch waardensysteem. Het verschil tussen goed en kwaad is altijd duidelijk, er bestaat geen grijs gebied. Hierdoor kan de lezer aan de handelingen van een personage zien of het een goed personage is of niet: een karakter dat tot de goede mensen behoort, zal alleen maar handelen in overeenstemming met het waardensysteem.⁴ In de analyse van *C.R. 133* worden twee personages bestudeerd. Op basis

¹ *Authoritarian Fictions*, p. 8

² *Authoritarian Fictions*, p. 55

³ *Authoritarian Fictions*, p. 54

⁴ *Authoritarian Fictions*, p. 56

van hun handelingen, hun uitspraken en wat andere personages te zeggen hebben over hen zal bepaald worden of zij goed, slecht of een beetje van allebei zijn.

De waarden in de roman à thèse bestaan ook buiten de roman. Deze zijn altijd gebaseerd op een bepaalde politieke of religieuze ideologie. Deze ideologie functioneert als intertekst. Door kennis van deze ideologie begrijpt de lezer het boek beter. Om erachter te komen of dit ook geldt voor *C.R. 133*, zal met behulp van de analyse bekeken worden of er kenmerken van bestaande ideologieën in het boek voorkomen.

Een laatste kenmerk is dat de held in een roman à thèse vanaf het begin van het verhaal de juiste waarden heeft.⁵ Hij is de representatie van de groep 'goeden' die voor deze waarden strijdt. Daarom is de held geen individu: deze ene held heeft geen persoonlijk doel waar hij voor strijdt gedurende het verhaal, zijn doel is namelijk gelijk aan dat van het collectief. Dus als de held succes heeft, betekent dat succes voor het collectief. Zo kan de held gebruikt worden als propagandamiddel, hij is dan de personificatie van de ideologie die de schrijver aanhangt. Dit betekent dus ook dat de persoonlijke karakterontwikkeling van de held er niet toe doet.⁶ Het gaat immers om het resultaat van het conflict, waarbij de held betrokken is. Om te zien of *C.R. 133* hieraan voldoet, wordt gekeken of Jozua, de held van dit verhaal, inderdaad vanaf het begin voor de goede waarden strijdt en geen particulier doel heeft. Zo kan bepaald worden of hij in een roman à thèse past.

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag, zullen de twee hoofdpersonages Jozua en Don normatief geanalyseerd worden. De analyse licht per personage enkele belangrijke gebeurtenissen uit en door middel van de kenmerken van Suleiman wordt bepaald of ze passen in een roman à thèse. Er wordt duidelijk gemaakt door wie de karakterisering gedaan wordt. Dit kan de verteller zijn, een ander personage of het personage zelf.

De wereld ten tijde van dit boek zag er anders uit dan nu. Het politieke klimaat van 1926 was anders en de wetenschappelijke ontwikkelingen waren nog lang niet zo ver als dat ze nu zijn. De hedendaagse lezer kan dit boek vergelijken met hoe het nu is en weet daardoor dat de toekomst die Dekker schetst, (vooralsnog) niet uitgekomen is. De historische lezer heeft deze mogelijkheid nog niet: voor hem kan de toekomst die Dekker schetst een realistisch angstbeeld zijn, omdat hij weinig weet over alle ontwikkelingen die nog gaan komen op gebied van industrialisatie. Daardoor zal de historische lezer een andere visie op de normativiteit hebben dan de hedendaagse lezer. Er wordt dus een onderscheid gemaakt tussen de interpretatie van de historische lezer en de interpretatie van de hedendaagse lezer. De interpretatie van de hedendaagse lezer is mijn eigen interpretatie. De interpretatie van de historische lezer is gebaseerd op de wereld en politieke context ten tijde van het lezen van de roman.

3. Analyse

3.1 Samenvatting verhaal

C.R. 133 speelt zich af in een dystopische wereld waarin de maatschappij veranderd is in een meedogenloze industriële samenleving. De bevolking is verdeeld in twee klassen. De

⁵ *Authoritarian Fictions*, p. 106

⁶ *Authoritarian Fictions*, p. 112

A-klasse bestaat uit de denkers, wier taak het is om zo snel mogelijk voor nieuwe ontwikkelingen te zorgen om meer te kunnen produceren. De B-klasse bestaat uit de arbeiders, die alleen nog maar een nummer hebben en dienen als gebruiksvoorwerp van de denkersklasse.

C.R. 133, een arbeider, komt overspannen in het denkersziekenhuis in Industriestad terecht. Hij wordt daar opgenomen omdat het de denkersklasse ter ore is gekomen dat C.R. 133 regelmatig opstandig verdrag vertoont. Zo hoopt men hem de mond te snoeren, omdat hij dan geen slavenarbeid meer hoeft te verrichten. Hij promoveert naar de A-klasse en wordt omgedoopt tot Jozua. In het ziekenhuis ligt Jozua naast Don, een ingenieur met wie hij het goed kan vinden. Ze hebben het vaak over de maatschappij en hebben een totaal andere mening. Ze praten over hun stad en de situatie waarin de werkers verkeren. Don is ervan overtuigd dat dit de enige juiste manier is om een land in te richten, Jozua is het daar niet mee eens. Jozua ontmoet ook de verpleegster Hermine, die hij bijzonder sympathiek vindt.

Doordat er zoveel geproduceerd wordt in Industriestad, is er een brandstoftekort ontstaan. Tijdens het brandstoffencongres, dat een antwoord moet bieden op dit probleem, presenteert Don zijn oplossing: zijn etherseparator. Ondertussen zijn Jozua en Hermine een wandeling aan het maken buiten de stad. Ze ontdekken dat iemand de bewaker van het dodelijke straalapparaat heeft vermoord. Doordat het apparaat niet meer bewaakt wordt, weet een onbekende dit apparaat af te vuren op de congreszaal. Daar ontstaat een gigantische chaos omdat de straal veel aanwezigen raakt en doodt. De politie ontdekt dat Jozua en Hermine zich dichtbij het straalapparaat bevonden. Zij worden opgepakt maar al snel weer vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs. Wanneer Jozua weer thuis is, komt er een vroegere collega-arbeider bij hem langs, P.X. 412. Hij bekent dat hij de dader is van de aanslag tijdens het congres. Zo komt Jozua erachter dat er meer mensen in het gewelddadig verzet zitten en wordt hij er onvrijwillig bij betrokken.

Terwijl Don zich kapot werkt aan zijn etherseparator, wordt Jozua door zijn vriend Bork gewaarschuwd dat er een aanslag gepleegd zal worden op Dons laboratorium. Jozua wil Don redden maar komt te laat en wordt ook slachtoffer van de aanslag. Hij raakt bewusteloos en wordt zo gevonden door de politie, waarna hij opnieuw opgepakt wordt. Don, diens assistent professor Larn en alle andere medewerkers van het laboratorium raken eveneens bewusteloos maar overleven allen.

Als Bork hoort dat Jozua door zijn waarschuwing vastzit, schakelt hij de rest van de verzetsgroep in, waar ook ingenieur Brons bij zit. In de cel wordt Jozua opgeschrikt door een onzichtbare P.X. 412, die hem helpt te ontsnappen door Jozua ook onzichtbaar te maken. Dit geheime wapen, uitgevonden door ingenieur Brons, wordt door de verzetsgroep gebruikt om ongemerkt verzetsacties te kunnen uitvoeren.

Ondertussen heeft Don zijn etherseparator af en wordt deze in werking gezet. Al gauw worden veel inwoners van Industriestad onverklaarbaar ziek. Ook Don wordt geveld en laat, voor hij ineenzakt, zijn etherseparator uitzetten. Alle mensen die ziek waren worden dan plotseling beter. Professor Larn komt na onderzoek erachter dat deze ziekte veroorzaakt wordt door Dons etherseparator, die alle energie uit de mensen zuigt. Hij deelt deze ontdekking met Don en samen beslissen zij dat de machine moet blijven draaien. Ze besluiten niets te zeggen tegen de bevolking maar in plaats daarvan hen behandelingen te laten ondergaan, die hen immuun maken voor deze ziekte.

Jozua wordt leider van de opstand en roept alle arbeiders op niet meer te gaan werken. Hij kan op vrije voeten blijven doordat hij onzichtbaar kan worden. Als de regering besluit om de stakers geen eten meer te geven, grijpt P.X. 412 de leiding. Vanaf dan wordt het verzet gewelddadig. Jozua, die inmiddels ondergedoken is voor de regering, vindt het vreselijk dat het verzet zo escaleert en is bang dat het nog erger wordt. Ook is hij bang dat hij nooit meer zichtbaar kan worden, omdat ingenieur Brons, die enige die weet hoe de onzichtbaarheid ongedaan kan worden gemaakt, omgekomen is bij een van de rellen.

Ondertussen is Don bang dat de werkers zijn machine willen saboteren. Hij bewaakt de etherseparator met man en macht. Twee onzichtbare stakers weten alsnog binnen te dringen in het laboratorium. Don weet er een te vangen en komt er tot zijn spijt achter dat het Jozua is. Jozua weet te ontkomen en verdwijnt weer naar zijn onderduikplek. Omdat de regering de grip op de situatie volledig heeft verloren, besluit zij dat de enige oplossing om de chaos te stoppen het vernietigen van de hele stad is met de zogenaamde cohaesieontbinder. Don offert zichzelf op en blijft achter om ervoor te zorgen dat iedereen in de stad zal sterven. Jozua is inmiddels gevluht uit zijn onderduikplek en komt Hermine tegen buiten de stad. Samen zijn ze er getuige van dat de hele stad oplost door de cohaesieontbinder en ze beseffen dat iedereen dood is. Ze besluiten samen weg te gaan om een nieuw leven te beginnen en misschien zelfs een nieuwe wereld.

3.2 De analyse van Jozua en Don

In deze analyse komen enkele belangrijke gebeurtenissen uit het verhaal aan bod. Allereerst zal het eerste gesprek tussen Jozua en Don in het ziekenhuis geanalyseerd worden. Vervolgens zal Jozua's manier van actievoeren uiteengezet en geanalyseerd worden. Er wordt gekeken naar wat hij de juiste manier van verzet vindt. Dan zal Dons karakter aan bod komen. De mening van de verteller en enkele andere personages zullen geanalyseerd worden. Ook zal Dons besluit om de etherseparator te laten draaien behandeld worden omdat dit een belangrijk moment is in Dons leven. Ten slotte zullen de eendes van Jozua en Don besproken en met elkaar vergeleken worden.

Eerste gesprek in het ziekenhuis

Aan het begin van het verhaal liggen Don en Jozua naast elkaar in het ziekenhuis. Daar raken ze met elkaar in discussie over de samenleving. Wanneer Jozua zegt dat de mensen eeuwenlang zonder machines hebben geleefd en toen gelukkiger waren, antwoordt Don:

‘De mensch van heden, is de mensch van voor duizend decimen⁷ niet meer, hij is een geheel ander wezen geworden. Zijn samenleving is vermechaniseerd en daarom zou het voor den mensch een ramp zijn, als zijn machines moeten ophouden te draaien. Dat zou zijn dood beteekenen.’⁸

Don ziet de mechanisatie van de samenleving niet als iets verkeerd, hij beschouwt dit als een ontwikkeling waaraan de mens zich heeft aangepast. Hierop antwoordt Jozua dat de arbeiders

⁷ Tijdseenheid, waarschijnlijk 10 jaar

⁸ C.R. 133, p. 24

al dood zijn. Don is het hier niet mee eens, hij noemt de arbeiders slechts ondergeschikt aan de denkersklasse en haar machines. Voor Don is dit heel normaal: ‘Het is de onafwendbare gang van het groote, de evolutie der massa. Deze voltrekt zich volgens een vaste wet en alles wat het gevolg is van deze wet, is, als logisch verschijnsel, normaal.’⁹ Dat arbeiders ondergeschikt zijn aan de denkersklasse vindt Don onontkoombaar. In bovenstaand citaat zegt hij dat het zo bepaald is door vaststaande natuurwetten en daar kan niemand aan ontsnappen. Weinig lezers zullen het hiermee eens zijn. Dit is een extreme uitspraak waarmee Don het zelfbeschikkingsrecht van een bepaalde bevolkingsgroep ontkent. Dit is onacceptabel voor de historische en hedendaagse lezer.

Don karakteriseert zichzelf als een aanhanger van de maatschappij zoals deze nu is. Voor de socialistisch gezinde lezer zal dit wreed klinken, Don is immers totaal niet geïnteresseerd in het welzijn van de mensen en denkt slechts aan produceren. Hij is het voorbeeld van de slechte invloed die het kapitalisme heeft op de mens. Jozua reageert net zo verontwaardigd. Hij zegt dat er geen enkele wet bestaat, die het recht geeft om de ene mens boven de andere te plaatsen. Uit dit gesprek blijkt Jozua’s standvastigheid, ondanks de argumenten van Don geeft hij geen enkele keer toe. Hij is overtuigd van zijn eigen gelijk. De echte socialist die dit boek leest, zal dit toejuichen en het eens zijn met Jozua. Zij zijn immers van mening dat iedereen gelijk is en strijden zelfs voor een klasseloze samenleving. Maar ook niet-socialistische lezers zullen het waarschijnlijk wel eens zijn met Jozua. Immers is het een breed gedragen opvatting dat de ene mens niet over de ander kan beschikken als slaaf, dat heeft niets te maken met socialisme. Dit zal hetzelfde zijn voor de historische en de hedendaagse lezer.

Don verbaast zich erover dat Jozua zich boos maakt tijdens de discussie. Hij snapt niet waarom Jozua doet alsof Don zijn persoonlijke vijand is. Hieruit valt op te maken dat Don Jozua niet als vijand ziet. Dat is opvallend, omdat zij een totaal andere mening aanhangen en tot voor kort tot andere klassen behoorden. Uit Dons opmerking blijkt dat de scheiding tussen de A-klasse en de B-klasse toch niet onoverkomelijk is. Denker Don kan immers best opschieten met (voormalig) arbeider Jozua. In dit fragment kan Don niet worden ingedeeld op het dualistische waardensysteem. Hij gedraagt zich niet als echte vijand van Jozua, hij heeft immers sympathie voor Jozua.

Uit dit gesprek blijkt dat Don de maatschappelijke ontwikkelingen goed en zelfs noodzakelijk vindt, terwijl Jozua ze ziet als een ramp voor de mensheid. Het merendeel van de historische lezers zullen het eens zijn met Jozua, wat hun politieke standpunt ook is. Voor de hedendaagse lezers geldt hetzelfde. Dons uitspraken zijn te extreem om op bijval te kunnen rekenen, waar Jozua’s uitspraken steunen op algemene waarden. Het fragment van het gesprek in het ziekenhuis voldoet aan het kenmerk redundantie van Suleiman. Jozua en Don herhalen hun standpunten veelvuldig en er is geen sprake van ambiguïteit.

Juiste manier actievoeren volgens Jozua

Na de aanslag op het brandstoffencongres met de straalzender, wil Hermine de dader aangeven. Jozua probeert haar tegen te houden en zegt het volgende over hem:

⁹ C.R. 133, p. 25

‘... ik keur zijn daad niet goed, maar ik kan hem begrijpen. Geen mensch heeft het recht anderen het leven te benemen, maar, geloof me Hermine, als men zijn heele leven als Werker geworsteld en geleden heeft, dan is men eigenlijk geen mensch meer. Zoo’n ongelukkige kan men zijn misdaad niet volkomen meer aanrekenen. Ik ken de drijfveeren niet, welke de man tot deze daad gebracht hebben, maar het kunnen geen andere zijn dan ik vermoed. Hier is geen persoonlijk belang in het spel: een Werker heeft in deze maatschappij ongeveer geen persoonlijke belangen en als hij ze mocht hebben, kunnen deze door een dergelijke misdaad niet gebaat zijn.’

Volgens Jozua worden de werkers zo uitgebuit en misbruikt, dat ze niet meer verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor hun daden. Hun eigen wil is verdwenen, dus de beslissingen die zij nemen, komen niet voort uit eigenbelang. Jozua maakt onderscheid in een aanslag die het eigen belang dient en een aanslag die het belang van de gemeenschap behartigt. De laatste soort lijkt hij goed te keuren. Zo praat hij de daad van een terrorist goed. Deze extreme uitspraak kan voor veel lezers van dit boek te ver gaan. Waarschijnlijk zullen maar weinigen vinden dat geweld het geschikte middel is om het doel te bereiken. Maar het is ook voorstelbaar dat de echte socialisten het hier roerend mee eens zijn. Het kapitalisme is immers het grootste kwaad dat de mensen ooit is aangedaan, dus dan zullen er rigoureuze maatregelen getroffen moeten worden om ertegen te strijden. Een aanslag zou daarbij kunnen horen. Tegenwoordig komen aanslagen regelmatig voor. Waarschijnlijk zal de hedendaagse lezer het daarom niet eens zijn met Jozua, omdat de lezer weet van de grote ellende die aanslagen veroorzaken.

Jozua maakt duidelijk hoe hij wil strijden tegen de A-klasse: ‘Geen moord tegenover moord, maar kracht en zelfbewustheid tegenover lafheid en onmenselijkheid.’¹⁰ Dit brengt hij al snel in de praktijk: wanneer Jozua op de hoogte wordt gebracht van een aanval op de etherseparator van Don, is hij de persoon die de ingenieur wil redden. Jozua zegt hierover: ‘Ik ben alleen van meening, dat geen enkel individu het recht heeft om over het leven van anderen te beschikken en daarom wil ik trachten dezen aanslag, die zeker meerdere slachtoffers eischen zou, te voorkomen.’¹¹ Het is dus duidelijk dat Jozua op geweldloze wijze de Werkers wil redden, zonder enig bloedverlies. Hij karakteriseert zichzelf als vreedzame strijder. Hier lijkt Jozua christelijke waarden te vertegenwoordigen. In het christendom is verdraagzaamheid een groot goed. Jozua vindt dit ook belangrijk, hij wil geen bloedvergieten, ook niet als dat het bloed is van zijn vijanden.

Nadat P.X. 412 de macht over het verzet gegrepen heeft en het gewelddadig is geworden, voelt Jozua zich moedeloos. Hij vraagt zich af wat er overgebleven is van zijn droom om de Werkersklasse te bevrijden en vreest voor toenemend geweld. Hij voelt zich schuldig dat hij aan de heersende situatie bijgedragen heeft. Tegen Hermine zegt hij het volgende over de onzichtbaarheid van zichzelf en de vijftig opstandige arbeiders: ‘Dit is de uiterste consequentie van dat waarnaar wij menschen reeds vele eeuwen lang gestreefd hebben, hier zie je het nabije einddoel, waar wij in dulle verblinding heenrennen: de

¹⁰ C.R. 133, p. 103

¹¹ C.R. 133, p. 124

opperheerschappij der machine.’¹² Hij vindt het vreselijk dat zijn hele leven is veranderd en de andere vijftig zich zo kunnen misdragen, doordat slechts één draaiende machine ervoor zorgt dat zij onzichtbaar zijn. Die machine heeft de macht over hun hele leven. Dit lijkt een waarschuwing voor de historische lezer. Ten tijde van de uitgave van dit boek, waren de industriële ontwikkelingen nog steeds in volle gang. De angst van de schrijver, die socialistische sympathieën had, was dat de arbeiders in de 20e eeuw zo zouden gaan leven als die in zijn boek. Voor de socialistische lezer zal deze angst reëel zijn geweest. De meer kapitalistisch ingestelde lezer zal het juist wel prima vinden dat er meer en meer machinaal geproduceerd wordt. Voor de hedendaagse lezer is deze waarschuwing ook nog actueel. Onze maatschappij wordt steeds meer gerobotiseerd, waardoor er minder mensenarbeid nodig is. Misschien rennen wij ook nog altijd in dolle verblinding naar de opperheerschappij van de machines.

Jozua’s gewenste manier van actievoeren wordt op verschillende momenten in de roman besproken en herhaald. Hierdoor is er geen ruimte voor ambiguïteit, voor de lezer is het duidelijk wat Jozua wil. Jozua’s manier van strijden past bij het juiste waardensysteem waar de schrijver de lezer van wil overtuigen. Hij behoudt tot het einde deze juiste waarden, waardoor zijn personage past voor een roman à thèse.

De verteller en andere personages over Don

Wanneer Hermine met Jozua in gesprek is over de manier waarop hij het verzet wil organiseren, stelt zij Don als voorbeeld: ‘Kijk naar Don, neem aan hem een voorbeeld, al ben je het met zijn principes niet eens. Hij is een man, hij heeft zonder praten, door arbeid, iets tot stand gebracht.’¹³ In dit fragment bespreekt zij de verschillen tussen Don en Jozua. Zij vindt Jozua sympathiek, maar ze spreekt niet negatief over Don. Hieruit blijkt dat zij Don geen slecht persoon vindt. Verderop in het verhaal spreekt Hermine zelfs vol bewondering over Don en prijst ze zijn onzelfzuchtige karakter: ‘Don bracht groote en grootsche dingen tot stand, zonder dat een streven naar roem of persoonlijke eer de drijfveer tot zijn daden was.’¹⁴ Ook heeft zij het moeilijk met het geheime verzet, waar zij door Jozua bij betrokken is geraakt: ‘Don behoorde, leefde en werkte voor de klasse, die door anderen met minderwaardige middelen bestreden werd. Iederen aanval op die klasse gedaan, was evengoed op Don en zijn werk gericht.’¹⁵ Ze vindt het lastig dat ze medeplichtig is aan activiteiten die een man benadelen voor wie zij toch sympathie heeft. De meeste lezers zullen dezelfde tweestrijd ervaren als Hermine. Don doet dan wel slechte dingen, het is toch te merken dat hij geen echt slecht mens is. Ook hij is slachtoffer van de maatschappij en dat heeft de lezer door, net als Hermine.

Als Bork Jozua waarschuwt dat er een aanslag gepleegd gaat worden waar ook Don gevaar bij loopt, neemt Jozua direct het besluit om Don te redden. Hierop zegt Bork: ‘Geloof je dat hij verdient gewaarschuwd te worden? Hij is een van de gevaarlijkste mensen van dezen tijd.’ Jozua antwoordt: ‘Hij is geen slecht mensch, men ziet hem verkeerd. Don is, erger dan wij, een slachtoffer van deze maatschappij. Maar afgezien daarvan, heeft niemand het

¹² C.R. 133, p. 268

¹³ C.R. 133, p. 42

¹⁴ C.R. 133, p. 104

¹⁵ C.R. 133, p. 105

recht hem te vermoorden.¹⁶ Ondanks de andere mening van zijn medeopstandelingen, is Jozua ervan overtuigd dat Don geen slecht persoon is. Door de karakterisering in het verhaal is dit ook duidelijk voor de lezer. Als Dons etherseparator klaar is en deze aan het grote publiek onthuld wordt, kijkt ingenieur Brons, een van de opstandleiders, medelevend toe.¹⁷ Hij beseft dat Don beheerst wordt door deze machine. Hij is de slaaf van zijn eigen uitvinding. Brons hoort bij de ‘goeden’ maar heeft toch een soort sympathie voor iemand die zijn leven lang al arbeiders onderdrukt.

De lezer komt ook meer te weten over Don, wanneer de verteller zijn karakter beschrijft.¹⁸ De verteller zegt te begrijpen dat iedere werker in Industriestad hem haat. Zij vinden hem hardvochtig en gewetenloos. Ondanks zijn begrip noemt de verteller het oordeel onjuist. Don is slechts ‘blind en ongevoelig voor het leed van hen, die niet behoorden tot de klasse waarin hij opgegroeid was’. Hij is niet streng voor de arbeiders omdat hij daar plezier uit haalt, maar omdat hij gedreven wordt door de arbeid. Hier wordt dus expliciet gezegd dat Don geen slecht mens is. Voor de lezer is het mogelijk om mee te gaan in de karakterisering van de verteller. Gedurende het verhaal leert de lezer Don beter kennen en daaruit blijkt dat hij niet zo slecht is als op eerste gezicht lijkt, maar het is mogelijk dat een echte socialist hier geen begrip voor op kan brengen, omdat hij de ellende die Don aanricht te erg vindt. Don is] een karakter dat niet past in het ondubbelzinnige, dualistische waardensysteem. Uit de karakterisering van andere personages en de verteller blijkt dat hij onmogelijk te plaatsen is aan de slechte kant van het waardensysteem omdat hij niet fundamenteel slecht is. Deze karakterisering worden herhaald gedurende het verhaal, er is dus sprake van redundantie.

Dons besluit om de etherseparator te laten draaien

Door professor Larn komt Don erachter dat zijn etherseparator ervoor zorgt dat alle mensen ziek worden. Don denkt dat hij afscheid moet nemen van zijn machine maar professor Larn beweert het tegendeel. Hierop antwoordt Don: ‘Als onze veronderstelling juist is, wèl. Ik kan toch niet rustig een paar miljoen mensen blijven uitputten om mijn machine in gang te houden?’ Uit dit citaat blijkt dat Don het moeilijk vindt om afscheid te nemen van zijn machine, maar dat hij de gezondheid van de werkers belangrijker vindt. Dit is de eerste keer in het verhaal dat hij enig mededogen lijkt te tonen voor de werkers. Maar wanneer professor Larn uitlegt dat de mensen ook behandelingen kunnen ondergaan waar ze beter van worden, verdwijnt Dons mededogen meteen. Hij zegt: ‘Beter een lichamenteel zwak mensdom met machines, dan sterke mensen zonder machines, want de laatsten moeten onherroepelijk ten gronde gaan. Wij kunnen de machine niet meer missen en daarom moet mijn motor blijven draaien, daarvoor is geen offer te groot.’¹⁹ Uiteindelijk wint het belang van mechanisatie van het welzijn van de arbeiders voor Don. De socialistische lezer zal dit zien als het absolute bewijs van de intense verdorvenheid van Don. De meer gematigde lezer kan door de context wel begrip opbrengen hiervoor, Don is immers geheersenspoeld door het systeem en weet niet beter.

¹⁶ C.R. 133, p. 123

¹⁷ C.R. 133, p. 173

¹⁸ C.R. 133, p. 31

¹⁹ C.R. 133, p. 206

Het einde van Don en Jozua

Om de opstand te stoppen, besluit het bestuur van Industriestad dat de stad vernietigd moet worden.²⁰ Don is het hiermee eens omdat hij vindt dat de mechanisatie belangrijker is dan de mensen: 'Een miljoen meer of minder maakt op de wereldbevolking niets uit.' Voor hem is het belangrijker dat de gemechaniseerde samenleving blijft bestaan, ondanks de grote ellende die mechanisatie brengt voor vele mensen. Hij vindt het een bijzaak dat er daarvoor een miljoen mensen moeten sterven. Het gehele bestuur van de stad is te laf om te blijven en te controleren of de verwoestende machine zijn werk goed doet. Maar wanneer er een grote knal klinkt en Don beseft dat zijn etherseparator verwoest is, besluit hij te blijven om erop toe te zien dat de stad echt vernietigd wordt. Hij offert zichzelf op en zal dus sterven. Uit deze beslissing blijkt dat Dons toewijding aan de machines en de vooruitgang oneindig groot is. Hij is zo overtuigd van het belang van de machines, dat hij liever zijn eigen leven opgeeft, dan dat het leger opstandelingen alles verwoest. In dit fragment karakteriseert Dons besluit hem als wreed en nietsontziend. Tegelijkertijd laat dit opnieuw zijn standvastige karakter blijken. Hij brengt het ultieme offer, omdat hij zo in zijn ogen de wereld redt. Het gaat hem immers niet om wraak te nemen op de opstandelingen en hen te doden. Hij wil slechts dat de mensen kunnen blijven produceren

Jozua's einde verschilt nogal met dat van Don. Jozua is ongelukkig door zijn onomkeerbare onzichtbaarheid en is gevlucht voor de opstand in de stad. Hermine is ook gevlucht en tot haar blijdschap ontmoet zij Jozua op de berg buiten de stad. Wanneer de stad verwoest wordt door de cohaesieontbinder, wordt Jozua weer zichtbaar. Jozua en Hermine zijn de enige overlevenden en besluiten samen Industriestad voorgoed te verlaten om een nieuwe start te maken. Jozua zegt hierover: 'Bij dat einde is voor ons een nieuw begin, voor ons en misschien voor de heele mensheid.'²¹ Enerzijds karakteriseert dit einde Jozua als nobel figuur die de ambitie heeft de wereld weer op te bouwen, anderzijds maakt dit einde hem zwak. Hij heeft immers zijn strijd voor de arbeiders opgegeven en kiest voor zijn eigen geluk in plaats van zijn idealen.

De eindes van de twee personages lijken ogenschijnlijk verschillend, maar toch is er ook een overeenkomst. Het grootste verschil is uiteraard dat Jozua leeft en Don sterft. Maar de reden voor hun keuzes, is gelijk: ze denken dat hun keuze de juiste is om hun eigen belangen na te streven. Don offert zichzelf op om zo de weg vrij te maken voor meer mechanisatie zonder opstanden en Jozua blijft leven en vlucht met Hermine om zo een nieuw leven op te bouwen. Gelet op het dualistische waardensysteem, lijkt Jozua te handelen in overeenstemming met het juiste systeem en doet Don het absolute tegengestelde. Jozua wil immers nieuw leven starten terwijl Don ervoor kiest al het leven te vernietigen. Maar in de context van het verhaal is deze grens vager.

De sympathie van de lezer kan bij beide karakters liggen. Voor wie de lezer kiest, zal liggen aan zijn eigen ideologische overtuiging. De echte socialist zal natuurlijk nooit kiezen voor Don. Hij blijft tot het einde van zijn leven de wrede ingenieur en doodt zelfs alle arbeiders. Hier kan een socialist het onmogelijk mee eens zijn. Maar of deze dan partij zal kiezen voor Jozua is twijfelachtig. Hij is aan het einde van het boek niet meer zo strijdbaar als

²⁰ C.R. 133, p. 262

²¹ C.R. 133, p. 270

eerst: nu hij zijn idealen niet heeft weten te bereiken, besluit hij te vluchten. Een socialist zal niet begrijpen dat iemand de strijd voor meer welzijn van de arbeider zomaar opgeeft. Hij zal Jozua's keuze beter vinden, maar het er niet volledig mee eens kunnen zijn. Er zullen ook lezers zijn die in Dons keuze zijn grote moed zien. Hij staat tot het einde voor zijn eigen idealen en doet er alles aan om deze te verwezenlijken. Deze grenzeloze volharding kan respect oproepen. Voor de hedendaagse lezer kan Dons daad geassocieerd worden met zelfmoordterrorisme. Vermoedelijk zullen weinig lezers sympathie hebben voor zijn actie maar in de context van het boek is het absoluut te begrijpen waarom hij dit gedaan heeft. Doordat Don in het verhaal menselijk beschreven is, is dit begrip mogelijk.

4. Conclusie

Het belangrijkste kenmerk van een roman à thèse is dat het verhaal primair didactisch en indoctrinerend moet zijn. Voor *C.R. 133* lijkt dit niet te gelden. Er wordt een bepaalde ideologie uitgedragen en hier wordt door verschillende personages over gepraat. Maar deze gesprekken verlopen niet zo, dat de lezer de standpunten van de gesprekspartners zonder meer over kan nemen. Daarbij komt dat er verschillende meningen beschreven worden, waardoor de lezer meerdere visies leest over de situatie in de roman. Van echte indoctrinatie lijkt daardoor dus geen sprake, omdat de lezer zelf kan kiezen waarmee hij het eens is. Het didactische element lijkt ook niet voor te komen. De lezer krijgt geen lesje in wat goed en kwaad is. Dit mag hij voor zichzelf bepalen.

In *C.R. 133* is sprake van redundantie. De standpunten van hoofdpersoon Jozua worden regelmatig herhaald, door zowel Jozua zelf als de verteller of andere personages die over hem spreken. Deze standpunten blijven gedurende het verhaal gelijk. Zo worden Jozua's standpunten in de eerste 100 pagina's beschreven wanneer hij opgenomen wordt in het ziekenhuis, tijdens het gesprek met Don, wanneer hij een eigen huisje heeft, wanneer hij met Hermine een wandeling maakt buiten de stad en wanneer P.X. 412 hem komt opzoeken in zijn huis. In deze passages worden de standpunten van Jozua in steeds andere bewoordingen en met andere zwaartepunten weergegeven. Ambigue uitspraken worden zo voorkomen, precies zoals het hoort in een roman à thèse. Voor het personage Don geldt hetzelfde. Hij heeft andere standpunten van Jozua maar deze worden eveneens herhaald en zijn rechtlijnig en ondubbelzinnig, zodat er geen twijfel bij de lezer zal ontstaan.

Volgens Suleiman beschrijft een roman à thèse een ondubbelzinnig waardensysteem, waarin het verschil tussen goed en kwaad altijd duidelijk is. In *C.R. 133* is dat niet het geval. Op het eerste gezicht lijkt Jozua tot de goeden te behoren en Don tot de slechten, maar naarmate het verhaal vordert, wordt die grens vager. Zo is Don niet intrinsiek slecht, hij is net zo goed slachtoffer van de maatschappij. Dus als hij de beslissing neemt om de volledige stad te vernietigen, kan de lezer hem dat eigenlijk niet helemaal kwalijk nemen. En Jozua lijkt een vastberaden strijder die er alles aan wil doen om de arbeiders te redden, maar uiteindelijk geeft hij op en vlucht hij weg om zijn eigen geluk na te streven. De vriendschap tussen Jozua en Don bewijst eveneens dat er geen duidelijke grens tussen goed en kwaad is. Hoewel ze andere belangen nastreven, kunnen ze het toch met elkaar vinden en begrip opbrengen voor de standpunten van de ander. Hieruit blijkt in het verhaal van *C.R. 133* dat er wel een compromis mogelijk is tussen de twee strijdende groepen.

In *C.R. 133* speelt het socialisme een grote rol. Deze politieke ideologie was ten tijde van dit boek zeer aanwezig in de Nederlandse politiek. In de tijd waarin de roman uitkwam, waren de werkomstandigheden van arbeiders nog altijd niet naar behoren, dus het socialistische gedachtegoed leefde sterk. Wanneer het boek in deze context gelezen wordt, springen vooral de negatieve gevolgen van de mechanisatie in het oog. De vraag ‘hoe ver moeten wij nog gaan met robotiseren’ is tegenwoordig actueler dan ooit.

De held in *C.R. 133* is Jozua. Hij heeft vanaf het begin de juiste waarden, die socialistisch te noemen zijn. De arbeiders behoren tot het collectief dat hij vertegenwoordigt. Het is zijn doel om hun leven te verbeteren. In een roman à thèse maakt de held geen persoonlijke karakterontwikkeling door. In *C.R. 133* doet Jozua dat echter wel. Hij houdt vast aan zijn idealen maar wordt gaandeweg het verhaal moedeloos en geeft uiteindelijk zelfs op. Deze ontwikkeling maakt hem geen held die in een roman à thèse past.

Concluderend kan worden gesteld dat het boek te ingewikkeld en genuanceerd is om de lezer echt te indoctrineren. In *C.R. 133* komt redundantie voor en de ideologie binnen de roman bestaat ook in de echte wereld. Aan de andere kenmerken voldoet het boek slechts deels. Zo is Jozua een held die het collectief vertegenwoordigt maar maakt hij wel een persoonlijke ontwikkeling door. Het ondubbelzinnige waardensysteem komt ook niet voor in de roman. Het personage Don is hier de belangrijkste oorzaak van. Don lijkt op het eerste gezicht het boegbeeld te zijn van de A-klasse die de arbeiders uitbuit. Maar hij is veel gecompliceerder dan dat. Er wordt meermaals gezegd dat hij niet uit wreedheid de werkers uitbuit, maar omdat hij zelf geleefd wordt door de arbeid. Hermine, een personage dat aan de goede kant van het spectrum lijkt te staan, bewondert zijn doorzettingsvermogen en vindt hem onbaatzuchtig. Door deze uitspraken van een sympathiek personage is het voor de lezer lastig om niet ook een beetje sympathie te voelen voor Don. Dat maakt dat hij niet in te delen is bij de slechten. Hij is juist zo’n ambigu personage, die door karakterisering van verteller en andere personages sympathiek gemaakt wordt. Waar in een roman à thèse alleen zwart en wit bestaan, is in *C.R. 133* ook zeker een grijs gebied aan te wijzen.

5. Referentielijst

Bork, G.J. van, Delabastita, D., Gorp, H. van, Verkruijsse, P.J. & Vis, G.J. (2012). Algemeen letterkundig lexicon. Utopische literatuur. Geraadpleegd op 28 april van https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02765.php

Dekker, M. (1926). *C.R. 133*. Den Haag: H.P. Leopold's Uitgevers-Maatschappij.

Lammers, A. (2013). <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/BWN/lemmata/bwn3/dekker>

Suleiman, S. (1993). *Autoritarian Fictions*. Princeton: Princeton University Press.